

Bulletin / nr. 27 oktober 1991

Stichting Oude Zeeuwse Kerken

De Hervormde kerk van Colijnsplaat

I.H. VOGEL-WESSELS BOER

Inleiding

In 1530 is Noord-Beveland tijdens een zware storm verdrongen. Aan het einde van de 16e eeuw werd een begin gemaakt met de herbedijking. De eerste en grootste bedijking van het eiland was de Oud Noord-Bevelandpolder. In dit nieuw gewonnen land werden destijds Colijnsplaat en Kats gesticht. Colijnsplaat, het bestuurlijk en kerkelijk centrum van de polder, ontwikkelde zich voorspoedig. Voor of in 1607 werd in Colijnsplaat een kerk voor de protestantse eredienst gebouwd die een functie had voor de hele polder. Het aantal gereformeerden was toen nog gering, zodat het waarschijnlijk een klein en eenvoudig zaalkerkje zal zijn geweest. De algemene tendens, dat in de eerste helft van de 17e eeuw de protestantse gemeenten snel groeiden doordat velen voor de gereformeerde leer kozen, is ook in Colijnsplaat waarneembaar. De kerk onderging, als gevolg van de aanwas van de gemeente, in 1618 een verbouwing. Ondanks het feit dat Kats in 1659 een eigen predikant had gekregen, moest de kerk van Colijnsplaat in 1675 toch alweer worden verbouwd. In de 18e eeuw verkeerde de kerk in een dusdanige slechte staat dat in 1769 een drastische restauratie heeft plaatsgevonden. Het godshuis heeft toen zijn huidige vorm gekregen. Dit artikel gaat in detail in op de geschiedenis van de kerk van Colijnsplaat.

De indijking

Zaterdag 5 november 1530 (Sint Felix quaede Saterdag) is een zwarte dag in de geschiedenis van Zeeland. Een noordwesten storm met orkaankracht zweepste de golven zo hoog op, dat grote delen van Zeeland werden overstroomd. Zo ook het eiland Noord-Beveland. Pogingen om het eiland weer droog te leggen mislukten als gevolg van de noorden storm van 2 november 1532. Hierop werd besloten het eiland aan de zee prijs te geven. Lange tijd bleef het onbedijkt en met de zee „gemeen” liggen. Eind 16e eeuw waren de schorren en slikken aan de noordoost kant van het verdrongen eiland plaatselijk echter zo hoog opgewassen dat ze herbedijkt

Philips, graaf Van Hohenlohe, echtgenoot van Maria van Nassau, gravin van Buren. De Staten van Zeeland verleenden hem in 1596 het bedijkingsoctrooi voor de Oud Noord-Bevelandpolder. Kopergravure. (R.A.Z. Zel.III, IV 447).

konden worden. Een groot deel van het voormalige Noord-Beveland kwam door erfrecht toe aan Philips Willem, Prins van Oranje en Maria van Nassau, gravin van Buren. De gravin nam in 1593, als zaakwaarneemster van haar in Spanje gevangen zittende broer, de kwestie van de indijking ter hand. Na haar huwelijk met graaf Philips van Hohenlohe werden de belangen van de Oranjes door haar echtgenoot behartigd. Op 5 april 1596 verleenden de Staten van Zeeland hem het bedijkingsoctrooi. Het betrof een gedeelte van het oude Noord-Beveland en de Colijnsplate, een schor gelegen ten noordoosten van het vroegere Noord-Beveland waarvan het gescheiden was door het Kleine Faal. De naam Colijnsplate wordt voor het eerst genoemd in een acte van 1489 toen Rooms Koning Maximiliaan en zijn zoon Philips dit gors schonken aan Floris van Borssele, Heer van Kortgene. Dit bedijkingsoctrooi werd in 1517 opnieuw bekrachtigd, maar tot een inpoldering is het toen niet gekomen. Na veel voorbereidend werk kon in maart

1598 een begin worden gemaakt met de bedijking. Allereerst bouwde men het Heerenhuys, „een steene huys staend buyten de dyck” op de noordwestelijke punt van de hooggelegen slikken van de Colijnsplate even ten oosten van de monding van de Kleine Faal. Het punt waar dit huis werd opgetrokken was van te voren met zorg uitgezocht. Hier zou na de inpoldering een dorp worden gebouwd. Het binnengedijkte Kleine Faal kon dienen als uitwateringskanaal en in het buitengedijkte Kleine Faal kon een haven worden aangelegd. Vanuit het Heerenhuys werden de bedijkingswerkzaamheden door de dijkgraaf en gezworenen geregeld en de orde onder het werkvolk gehandhaafd. De bedijking was een voor die tijd groot waterbouwkundig werk. Nu nog behoort de Oud Noord-Bevelandpolder tot de acht grootste inpolderingen van Zeeland. Het in te polderen gebied, ca 1900 ha groot, werd aan alle kanten door de zee omspoeld, zodat al het werkvolk en materiaal per schip moest worden aangevoerd. Met behulp van ca. 4000 mensen en ca. 3000 paarden werd een ongeveer 20 km lange ringdijk aangelegd waarvoor een gigantische hoeveelheid zand, klei en zoden moest worden vervoerd. Het materieel dat men ter beschikking had waren spaden, manden, kruiwagens en karren. Ondanks „menichvuldighe swaericheyden van stormen ende hooge vloedten” had men het karwei begin juli 1598 geklaard¹). Reeds bij de condities en bestekken voor de bedijking van de Oud Noord-Bevelandpolder waren twee dorpen gepland, nl. Colijnsplaat en Kats. Hierdoor konden de landmeters al op 8 augustus 1598 de 120 uitgegeven kavels in Colijnsplaat uitzetten. De opzet van het dorp was zeer rationeel: vierkante bouwpercelen en rechte straten. Dit paste geheel in de geest van de tijd die teruggreep op de klassieke idealen. De straten liggen haaks op of evenwijdig aan elkaar en telkens op een afstand van 60 m. Het stratenpatroon, met als spil de Voorstraat, is exact noord-zuid gericht. Het materiaal nodig voor de opbouw van huizen en boerderijen, wegeaanleg en primaire levensbehoeften moest per schip worden aangevoerd. Een haven was dus onontbeerlijk. De graaf Van Hohenlohe had bij de bedijkingscondities o.a. bepaald dat de kopers van de gronden verplicht waren hun koren in Colijnsplaat te verschepen en de door hen gewenste materialen en goederen via deze haven aan te voeren. Door deze bepaling en

door de ligging van Colijnsplaat recht tegenover Zierikzee, dat toen nog een betrekkelijk belangrijke handelsstad was, kon de in 1599 aangelegde haven zich ontwikkelen tot een echte aan- en afvoerhaven voor de Oud Noord-Bevelandpolder. Meteen vanaf het begin werd vanuit deze haven een veerdienst op Zierikzee onderhouden. Al deze havenactiviteiten hadden mede invloed op de ontwikkeling van het dorp. Er vestigden zich vrij veel schippers. In de 18e en 19e eeuw hadden de schippers in de kerk van Colijnsplaat dan ook een eigen bank, het zg. schippersbocht.

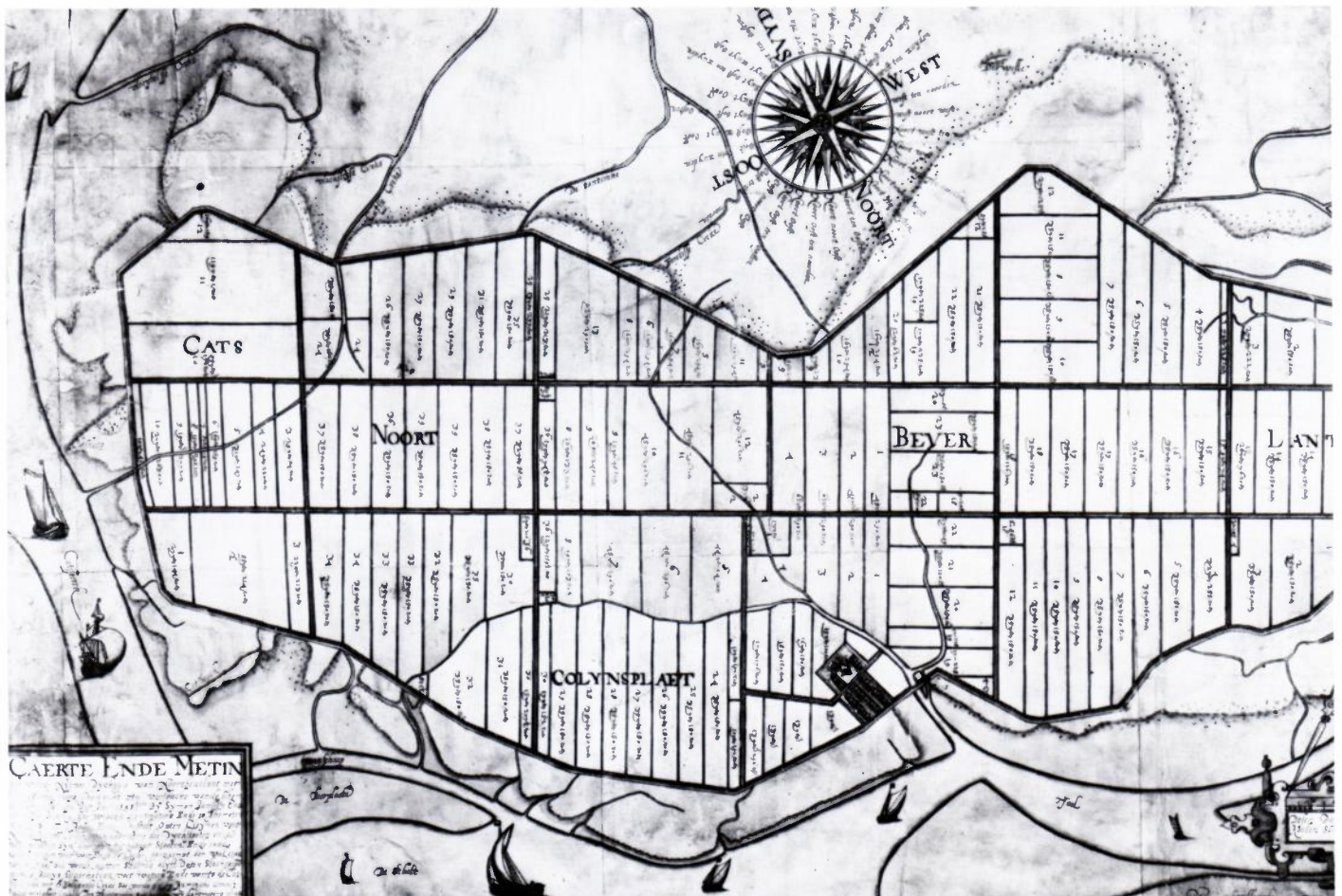
Stichting van de kerk

De eerste bewoners van de polder kwamen uit alle windstreken, zowel uit binnen- als buitenland. Het waren wederdopers, paapsgezinden, sectaristen, ongelovigen en gereformeerden. De bevolking was zeer heterogeen. Ieder had zo zijn eigen redenen om zich in dit onherbergzaam oord te vestigen, waar vooral de beginjaren moeilijk waren door o.a. pestepidemieën, hongersnoden en

financiële debacles. Het aantal protestanten op het eiland was niet groot. Toch werd al op 23 mei 1599 de eerste gereformeerde predicatie gehouden en wel in het Heerenhuys²⁾. Voorganger was ds Adriaen Sebastiaensz uit Nieuwerkerk op Duiveland. Ondanks het tekort aan predikanten benoemde de Classis Schouwen-Duiveland reeds in juni 1599 Eduard Booms, zoon van Adriaen Sebastiaensz, tot predikant op Noord-Beveland. Ruim vijftientig jaar heeft hij de gemeente gediend. Hij overleed in 1625, samen met vier van zijn kinderen, als slachtoffers van de pest³⁾. De kerkelijke gemeente besloeg de gehele polder. Het zou tot 1659 duren voor Kats zijn eigen predikant krijgt. Door alle ellende en zorgen werd er op het eiland veel gedronken, gevochten en gehoereerd. Het op het rechte pad houden van de kleine groep gemeenteleden was dan ook een hele opgave voor de kerkeeraad. Reeds in de eerste consistorievergadering, gehouden op 15 augustus 1599, werd zeer veel tijd besteed aan de toepassing van de kerkelijke tucht. Het eerste Actaboek,

lopende van 1599 tot 1649, is dan ook een ware „kroniek scandaleuze“. Er werd in het begin gekerkt in het Heerenhuys. Dit huis, dat na het gereedkomen van de bedijking zijn functie had verloren, was door de bedijkers aan de ambachtsheer van Colijnsplaat, de graaf Van Hohenlohe, geschonken. Het werd voor allerlei doeleinden gebruikt: op de eerste verdieping hield de Vierschaar zitting en werd school gehouden, op de begane grond werd gekerkt⁴⁾. Uit de acta van de consistorievergadering van 10 oktober 1599 blijkt echter, dat men dit geen geschikte plaats voor de eredienst vond. Dan wordt namelijk besloten de predikant en de ouderling Francois de Munck naar de classicale vergadering van Schouwen af te vaardigen om te verzoeken een „bequamer plaetse te mogen become om daar in den dienst te doen met den aansiene van dien“. Hoe lang het heeft geduurd voor Colijnsplaat een echt kerkgebouw kreeg is niet bekend. Uit de resoluties van de Staten van Zeeland valt hierover wel het een en ander op te maken. De Staten van Zeeland stonden in januari 1601 aan schout en schepenen

Een kaart van 1598 van de in dat jaar drooggelegde Oud Noord-Bevelandpolder. (Zeeuws Documentatiecentrum).

De rond 1607 gebouwde kerktoeren, die de zuidkant van de Voorstraat afsluit. (foto: H.H. Vogel).

van Colijnsplaat toe om gedurende drie jaren een extra accijns op de bieren en wijnen te heffen om een „redoute met vuerteycken" te kunnen bekostigen ⁵⁾. De Tachtigjarige Oorlog was immers nog in volle gang. In 1604 werd deze toestemming nog eens met 3 jaar verlengd ⁶⁾. Voordat deze termijn was verstreken vroeg Colijnsplaat wederom verlenging aan. De inwoners van Colijnsplaat richtten zich daarop echter tot de Staten met het verzoek deze accijnsheffing niet toe te staan ⁷⁾. Desondanks besloten de Staten op 5

december 1607 dat voor de duur van drie jaar een dorpsaccijns geheven mocht worden „tot betaaling en aflegging van seekere 200 pont Vlaems met den interest opgenoomen tot 't maaken van seekere redoute mitsgaaders de tooren en nieuwe kerk" ⁸⁾. De kerk en toren zullen dus hoogstwaarschijnlijk vlak voor of in 1607 zijn gebouwd. Dat de bevolking bezwaar had tegen de extra accijnsheffing ten behoeve van een kerk is niet verwonderlijk daar slechts een klein gedeelte behoorde tot de gereformeerde gemeente. Ds Booms spreekt in een

schrijven van 1603 aan de Classis Schouwen-Duiveland over 60 gelovigen ⁹⁾.

Verbouwing van de kerk in 1618

Uit het bestek van 1768 voor de restauratie en vergroting van de kerk is op te maken dat de eerste kerk west van de toren moet hebben gestaan en het Heerenhuys oost. De huidige toren is hoogstwaarschijnlijk nog de oorspronkelijke die omstreeks 1607 werd gebouwd. Het oude kerkgebouw was vermoedelijk rechthoekig van vorm. Dit godshuis, wellicht het eerste dat in Zeeland werd gebouwd voor de protestantse eredienst, zal niet groot geweest zijn. In 1612 ontving de Classis Walcheren (sinds 1602 behoorde Colijnsplaat tot deze Classis) tenminste een brief waarin men om geld vroeg voor vergroting van de kerk „als de kerck bij haer gebruyckt wert veel te cleene valt. Soo dat veele luyden dyckmael moeten wederom keeren ('t welck verdrietelyck valt)" ¹⁰⁾. De Classis wendde zich daarop tot de Staten van Zeeland voor een geldelijke bijdrage voor de verbouwing met de mededeling dat de vergroting, noodzakelijk door de „aenwas van gemeente", £ 150 vlms zou bedragen ¹¹⁾. De Staten antwoordden, dat alvorens een besluit genomen kon worden in het bedijkingsoctrooi zou worden nagegaan welke voorwaarden er waren verbonden aan het bezit door de ambachtsheer van het „honderste gemet" ¹²⁾. In het octrooi stond: „Dat het hondertste gemet, genaempt Goidsacker, bedijkt sal worden voor den armen, gemet gemets gelijcke: dies sullen de ambachtsheeren den gront geven, welcke landen staen sullen tot onderhoudenisse soe van der kercken, dienaers of te schole, sulcx bij syne genade oft syn nacomelinghen ende voorszegde ambachtsheeren, elck in 't syne, bevonden sal worden meest van noode ende oirbaerlichtst te syn, waervan deselve altyt sullen behouden de vrye dispositie: in den verstande nochtans, dattet voorszegde landt, eens bedijckt synde, daernaer in alles mede sal contribueren beneffens andere gemeten: uitgesondert twee gemeten lands, die syne genade in minderinge vandyen vry hebben sal tot een kercke ende kerckhoff, ter plaetsen daer het hem gelieven sal, dewelke ten eeuwigen dage vry sullen syn ende blyven van alle lasten van dyckagien ende dyergelycken" ¹³⁾. In juli 1617 liet Colijnsplaat de Staten over de verbouwing weten: „tot vergrotinge der kerck aldaer waertoe by myn Heere den Prince van Orangae was ingewillicht de somme van

200 ponden vls ende prochiane noch achthondert guldens zoo zy zeggen". De Staten besloten daarop om een „somme van hondert ponden gr. vlms" bij te dragen ¹⁴). Deze zou in twee keer uitgekeerd worden, de eerste £ 50 als het werk begon en de tweede helft „als de balken sullen wesen geleght". Op 28 juli 1618 verklaarden de aannemers dat het werk zover was gevorderd dat de balken waren gelegd en dat het houtwerk voor de kap er al op stond ¹⁵). Voor de „merckelycke vergrootinge vaen onse kercke" uit 1618 had men aan geldmiddelen de £ 300 van de Prins en de Staten en „de inwoenders van Colijnsplate en Noort Bevelant mitsgaders de gronteygenaers van selve lande": £ 200:12:1:10. De kosten bedroegen „in 't geheel (behalve dat daer noch veele staet inne te maecken)" £ 712:11:10. Om uit de schulden te geraken verzocht de kerkeraad aan de Classis Walcheren een brief te laten uitgaan naar alle gemeenten die onder haar ressorteerden met het verzoek een collecte te houden ¹⁶). Waarschijnlijk is bij deze verbouwing de kerk een stuk naar het westen uitgebreid waarbij de pilaren zijn aangebracht waarvan sprake is in het meergenoemde bestek van 1768.

Verbouwing van de kerk in 1675

Hoewel de kerk, gezien het bedrag dat er mee gemoeid was, in 1618 aanzienlijk

vergroot moet zijn was zij blijkens de resolutie van de Staten van Zeeland van 31 januari 1675 in dat jaar al weer te klein. „Op het vertoogh en versoeck van schout en schepenen van Colijnsplate is aende supplianten toegestaan tot vergrootinge vande kercke aldaer, octroy voor de tyt van zeven jaeren om onder de predicatie naer het omgaen voor den armen mede met een sacktien te laeten omgaen om vande toeoorders te ontfangen het gene sy vrywilligh tot vergrootinge van de voorsz kercke daer in sullen willen doen, alsmede om alle dry maenden aende huysen soo in het dorp als ten plattelande ten selven eynde een collecte te doen" ¹⁷). Wellicht is bij deze verbouwing o.a. de „galdery" aangebracht waarvan in het bestek van 1768 sprake is.

Vorbereiding restauratie en verbouwing 1769

Bijna een eeuw later blijkt de kerk zeer vervallen te zijn en bovendien door de toename van het aantal kerkgangers weer te klein. Schout en schepenen van Colijnsplaat berichtten in 1765 aan de Nassause Domeinraad, die het beheer voor de Heer van Colijnsplaat - de Prins van Oranje - voerde, dat de kerktoeren in een slechte staat verkeerde. De houten kap was volledig verrot en diende vervangen te worden ¹⁸). In 1766 werd de kap afgebroken maar waren er nog geen fondsen voorhanden waaruit het herstel

De preekstoel die gezien de decoratie waarschijnlijk na de verbouwing van 1618 is geplaatst. De koperen lessenaar is van latere datum. (foto: H.H. Vogel).

kon worden betaald. Omdat uitstel van de werkzaamheden alleen maar kostenverhogend zou werken, vroeg de magistraat aan de Domeinraad of hij „hare Koninglijke Hoogheydt Mevrouw de Princesse douaniere van Orange en Nassau etc, etc, etc, als moeder en voogdess over de Hoogvorstelijke kinderen" zou willen verzoeken een som geld te schenken voor de toren. Tevens schreven ze „dat de kerk van tyd tot tyd ontramponeert raakt dat wanneer het regent op diverse plaatsen de luyden hunne zitplaatsen moeten verlaten, hetgeen mede eene groote verrottinge veroorzaekt" ¹⁹). Voor de restauratie van de kerktoeren (volgens een bestek) stelde de Prinses £ 100 vlms ter beschikking, het tekort mocht ten laste van de dorpsmiddelen en inkomsten worden geleend. Ten aanzien van het kerkgebouw had de Domeinraad besloten dat de Rentmeester der domeinen van Noord-Beveland en Colijnsplaat, Jacob Nebbens, een plan met kostenraming moest laten maken voor de vergroting van de kerk en restauratie van de school. Bovendien diende hij te bezien uit welke fondsen deze werkzaamheden gefinancierd konden worden ²⁰). Op 28 augustus 1767 liet Nebbens aan de Domeinraad weten „dat het geen jaerlixx voor de sitplaatsen in de kerk betaelt word, 't welk hier thans circa bedraegt £ 20 à £ 25 vlaems 's jaers een fonds is 't welk in zijn origine speciaal, en alleen is geaffecteert tot den onderhoud der kerken". Deze gelden werden echter al

De noordmuur van de kerk met kerktoeren. In deze gevel bevinden zich twee gedenkstenen, nl. een van de eerste steenlegging door Mevr. van St. Truyen, huisvrouw van Pieter van Noemer en een tweede van het afwenden van een duitse aanslag op de sluis van het Waterschap Oud- en Nieuw Noord-Beveland in 1944. (tekening G.G. de Fouw).

sinds lang door de diaconie van Colijnsplaat in ontvangst genomen. Op welke gronden de diaconie meende daarop recht te hebben kon Nebbens niet meer achterhalen. Hoewel de opbrengst van de zitplaatsen, door de vergroting van de kerk, zal toenemen, zal dit fonds niet groot genoeg zijn om een flinke lening te kunnen aangaan. Nebbens adviseerde de Domeinraad dan ook de Prins, ambachtsheer van Colijnsplaat, te verzoeken een som geld ten behoeve van de restauratie en vergroting der kerk ter beschikking te stellen. Tevens presenteerde Nebbens aan de Domeinraad een plattegrond (sub no 1) van kerk, Heerenhuys, consistorie en school met een schrijven (sub no 2) van de „baezen” Jan Haringman en Willem Slimmen. Hierin werd aangegeven in welke staat de gebouwen verkeerden en dat restauratie noodzakelijk was daar „de school gevaerlijk is, om de jeugd daar in te vertrouwen, en de kerk zodanigh doorlekt dat het onder de Godsdienst regende, een gansche beweginge maekt om sigh van onder de doorleekking te retireren”. De kosten voor herstel werden op £ 470 vlms geraamd. Nebbens tekende hierbij aan, dat na uitvoering van de werkzaamheden de gebouwen hun oude verschijningsvorm zouden behouden. Het onderhoud zou dus veel geld blijven

vergen en de draagkracht van de dorpsfinanciën te boven gaan. Bovendien zou het aantal zitplaatsen gelijk blijven, terwijl door aanwas van de gemeente uitbreiding gewenst was. Nebbens had daarom twee andere ontwerpen laten maken. Ten eerste een plan sub no 3 waarbij de kerk „een dubbel dak off kap met een sak” zou krijgen en de „pilaren welke als nu in de kerk staen” zouden blijven staan. De kosten van dit plan werden op £ 870 vlms geraamd. Nebbens was niet enthousiast over dit ontwerp daar een dergelijk dak duur in onderhoud zou zijn, de pilaren veel ruimte in beslag namen en het uitzicht in de kerk belemmerden. Hij was daarom meer geporteerd voor het tweede plan sub no. 4. In dit ontwerp zouden slechts twee muren van de kerk blijven staan, de pilaren worden weggebroken en de kerk onder een dak gebracht, zodat voorlopig nauwelijks onderhoud noodzakelijk zou zijn. De kosten hieraan verbonden zijn slechts £ 55 vlms meer dan plan sub no. 3²¹). Welk plan men ook zal uitvoeren, het Heerenhuys (Regthuys) zal ingericht worden tot school. Daarom werd er besloten tevens een nieuw Regthuys (Gemeentehuis) aan het andere eind van de Voorstraat bij de haven te bouwen. Op 7 januari 1768 schreef Nebbens de kerkeraad, dat de kosten voor de

verbouwing van school en kerk waren geraamd op £ 925 vlms waarvoor geen toereikende fondsen beschikbaar waren. Tot dat moment was al het onderhoud aan kerk en school uit de privé beurs van Zijne Hoogheid, als ambachtsheer van Colijnsplaat, bekostigd. Daar het te bezwaarlijk was de huidige aanzienlijke kosten uit deze kas te halen, was de aandacht van de heren van de Domeinraad gevallen op „de revenuen welke jaarlijks proflueren van de stoelen en zitplaatsen in de kerk, 't welk hun Ed. Mog. voorkomt en ook aan yder moet voorkomen een natuurlijk fonds te zijn, hier en alomme geheven tot den onderhoud der kerken, schoon nogtans alhier die revenuen bij de diaconie van Colijnsplaat werden genoten”. Zodat „voortaan die revenuen van stoel en bogtgeld zonder enige tegenstand gelieve te laten aan de dispositie van den Heer van Colijnsplaat omme als een Fonds (zo als het in zijn natuur is) voor den onderhoud der Kerk te werden geemployeert”. Omdat dit fonds te gering van omvang was, werd aan de kerkeraad voorgesteld om tijdens de kerkdienst een tweede collecte te houden, na die voor de diaconie, voor het onderhoud van de kerk. Dit in navolging van verschillende plaatsen in Zeeland en de gehele provincie Holland. Aan de predikant werd

Het zilveren doopvont van 1851. In de deksel staat gegraveerd: "Aandenken aan A.D.D. Paardekoper: Geboren 19 maart 1828: Overleden 15 oktober 1851: door hare ouders aan de kerk Colijnsplaat". (foto: G.G. de Fouw).

De kanselbijbel met koperen beslag. (foto: G.G. de Fouw).

De oude archiefkist van de kerkeraad van Colijnsplaat. (foto: G.G. de Fouw).

verzocht om vanaf de kansel van tijd tot tijd deze collecte onder de aandacht te brengen²²). Het was de kerkeraad „uitersten aangenaam" dat kerk en school werden hersteld en verbeterd, maar men had liever gezien dat er andere fondsen in aanmerking waren gekomen. Met de tweede collecte had men geen moeite, terwijl de predikant bereid was die openlijk op de preekstoel aan te bevelen. Ten aanzien van het zitplaatsengeld werden twee diakenen, Gerard van Schayk en Jacob Keest afgevaardigd om daar met de heer Nebbens over te spreken²³). Nebbens maakte de afgevaardigden duidelijk dat er geen andere mogelijkheden waren om aan de benodigde gelden te komen, maar mocht de diaconie financiële problemen krijgen, dat ze dan altijd een beroep kon doen op Zijne Hoogheid. Hierop besloot de kerkeraad de revenuen van de stoelen en bochten voortaan ter beschikking te stellen van de Heer van Colijnsplaat²⁴). Nebbens berichtte op 10 februari 1768 de Domeinraad, dat door de vergroting van de kerk de inkomsten van de stoelen en banken jaarlijks op circa f 200,- kunnen worden geraamd. Naar zijn schatting zal er jaarlijks met de tweede collecte ongeveer f 100,- worden opgehaald. Voor onderhoud is dus jaarlijks circa f 300,- beschikbaar. Nebbens hoopt dat Zijne Hoogheid genegen zal zijn „een goed present in specie voor eens daar bij te

voegen" Dan zal het namelijk mogelijk zijn de rest van het kapitaal benodigd voor „die zoo noodzakelijke als de nuttige vergrotingh en vernieuwingh der kerk en school van Colijnsplaat" te lenen. Jaarlijks zou f 200,- van deze lening kunnen worden afgelost²⁵). Op 27 februari 1768 verleende Zijne Hoogheid toestemming de verbouwing en restauratie van kerk en school uit te laten voeren volgens plan sub no. 4. Om dit te kunnen financieren, zegde hij tevens toe f 1200,- bij te dragen in de kosten. Verder werd er verordonneerd, dat het ontbrekende geld tegen een zo laag mogelijke rente ten laste van de kerk moest worden geleend²⁶). De kerk besloot hierop acht obligaties van ieder £ 100 vlms uit te geven tegen een jaarlijkse interest van drie procent. Kopers van deze waardepapieren waren: de diaconie van Colijnsplaat (twee stuks); de wezen L. M. Verhage en Pieter Verhage; Rutteria Daak, weduwe van Jacobus van der Wolff; Petronella van de Broecke; mr Anthony van Alphen (drie stuks).

Het bestek van de verbouwing van 1769.

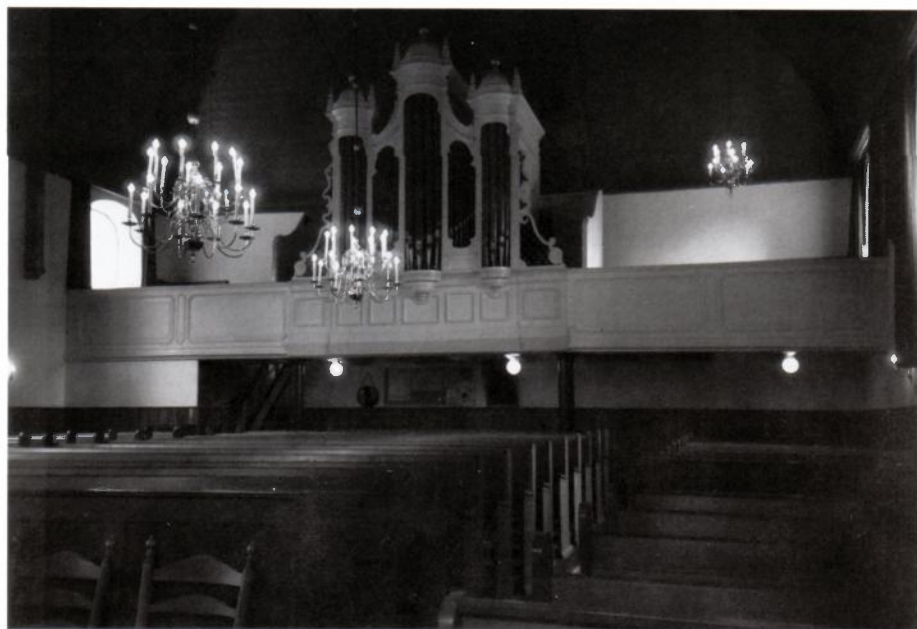
Na de nodige voorbereidingen werd op 21 oktober 1768 het „bestek en conditien waar naar de heeren rentmr van de Domeinen van Zijn Hoogheid, den Heere Prince van Orange en Nassau etc etc in Noordbev. mitsgaders Schout en

Schepenen van Colijnsplaat en Noordbev. voort Publycq en aan den minst aennemenden zullen Prezenteeren te besteden het Repareren en Vergrooten der kerk, mitsgaders het Gegenwoordig Regthuis te appropriëren tot een School, als mede het maaken van een Nieuwe Consistorie"²⁸). Het werk werd aangenomen door J. Haringman, timmerman en schepen te Colijnsplaat, voor de som van £ 975 vlms uitgezonderd het binnenwerk en de stenen. Wat direct in dit bestek opvalt is dat het een combinatie is van de plannen sub no 3 en sub no 4 genoemd door Nebbens. Twee muren zullen blijven staan, de pilaren zullen worden afgebroken, maar de kerk zal wel een dubbel dak krijgen. Blijkens de rekening is voor het ontwerp van de restauratie en vergroting de stadsfabriek (stadsarchitect) van Zierikzee, Johannes van Es, ingeschakeld²⁹). Het bestek en de tekeningen zijn door Frans Rupingh, timmerman te Zierikzee, gemaakt. Frans Rupingh was voor dit doel verschillende malen enige dagen in Colijnsplaat en kreeg voor gedane dienst £ 7 vlms betaald. Van Es was in 1761 aangesteld als stadsfabriek te Zierikzee. Hij volgde zijn overleden vader, Bartel van Es, op, die deze functie had bekleed van 1728 tot 1761. Bartel van Es is samen met Frans Rupingh betrokken geweest bij de verbouwing van de Lutherse Kerk te Zierikzee. Het belangrijkste thans nog overgebleven werk waarbij Johannes Van Es betrokken is geweest was de verbouwing van het stadhuis (1775-1779) te Zierikzee. In dat kader werd de voorgevel verbreed en vernieuwd en kregen de vertrekken op de eerste verdieping (onder andere de raad- en trouwzaal) hun huidige aanzien³⁰). Uit het bestek - de tekeningen zijn niet meer aanwezig - wordt niet duidelijk hoe kerk, consistorie, school en Heerenhuys er uitzagen en hoe ze ten opzichte van elkaar waren gesitueerd. Wel is duidelijk, dat de kerk west van de toren (die buiten de verbouwing van 1769 viel) stond en een lengte had van 70 Amsterdamse voeten. Aan de westzijde bedroeg de breedte ca 27 Amsterdamse voeten. De ingang tot de kerk bevond zich in de oostmuur. Het Heerenhuys (Regthuis) stond oost van de toren. Bij de verbouwing zou de westmuur van de kerk met 20 à 21 voeten in zuidelijke richting worden verlengd. De zuidmuur van de kerk zou in oostelijke richting 31 voeten worden doorgetrokken voor de te bouwen consistorie en een brandhuisje. In de zuidmuur van de consistorie zou de oude

kerkingang worden ingemetseld. De oostmuur moest worden afgebroken en met oude stenen tot een hoogte van ca 34 voeten opnieuw worden opgetrokken. Ten behoeve van de restauratie en vergroting zou er veel afgebroken moeten worden: van de kerk o.a. de kap, de oost- en zuidmuur, de pilaren, de galerij en het afdak. Staan bleven de noord- en westmuur. Van het Heerenhuys zouden de noord- en oostgevel worden gespaard. Ook de funderingen, die bij de opbouw in de weg zaten, moesten worden weggebroken. Wel was de aannemer verplicht „om alle mogelijke voorzichtigheid te gebruiken bij het afbreken van al het goed niets uitgezondert, dewijl al wat bruikbaar is wederom aanden nieuwen bouw moet werden geëmploieert". De stenen moesten worden schoongebikt zodat ze verwerkt konden worden in de funderingen en de binnenmuren. Bovendien moesten de buitenmuren die bleven staan 1½ voet hoger met oude stenen worden opgemetseld. Verder zal de aannemer de kagebinten „niet ontschaften, maar ider in zijn soort in den anderen laten en bij malkander nummeren dat dezelve aan de nieuwe kap in die form kan werde gebruikt". Alle materialen, behalve de stenen, kwamen voor rekening van de aannemer. De stenen „te weten tot het bouwen van een nieuw Regthuis en het repareren der kerk" werden bij de steenbakker J. Lammers te Culemborg voor rekening van de Prins besteld. De Prins was ook Heer van Culemborg. Door een schrijven van 29 februari 1768 was de rentmeester van Noord-Beveland en Colijnsplaat verplicht bij uit te voeren werkzaamheden de benodigde stenen te betrekken bij de pas opgerichte steenbakkerij te Culemborg, mits deze door vervoerskosten niet duurder zouden worden dan goede stenen van elders³¹). Blijkens de kerkrekening werden ruim 130.000 stenen verbruikt voor kerk, school, consistorie en brandhuisje. Hiervoor moest de kerk, inclusief het vervoer en lossen, een bedrag van ruim £ 196 vlms betalen.

De restauratie en vergroting van 1769

Volgens het bestek moest de aannemer op 15 april beginnen met zijn werk. In de notulen van de kerkeraad van 26 februari 1769 valt te lezen „dat men de school voor enige dagen had beginnen af te breken en eerlang een begin zou gemaakt worden met kerk en consistorie vernieuwing". Er diende dus een tijdelijk onderkomen gezocht te worden waar „gedurende opgemelde verbetering de

De in 1772 gebouwde galerij met het in 1903 ingewijde orgel. Rechts onder de galerij bevond zich tot 1856 de ingang naar de consistorie. (foto: H.H. Vogel).

godsdienststond verrigt te worden". Er waren twee mogelijkheden: de meestof even buiten het dorp of een in het dorp te bouwen loods (ook logie of houtte hutte genoemd). De laatste mogelijkheid werd door magistraat, kerkeraad en vele gemeentelieden verkozen boven de eerste „als zullende de gemeente gemakkelijker en de armen voordeliger zijn". Jan Haringman bouwde de loods voor £ 20 vlms aan de Voorstraat. Het was een houten gebouw met tien vensters, lang 80 voeten, breed 36 voeten. De bouw werd betaald uit de „revenue van het vacerende schoolmeesteramt en uit 't overschot van het voorlezers en kosterschap; als mede uit de vrijwillige giften die daar toe reeds ingekomen zijn en nog vervolgens mogten gegeven worden". Op 19 maart kon voor de eerste keer in dit noodgebouw worden gekerkt³²). Bij de afbraak van de kerk bleek de noordmuur, die volgens het bestek mocht blijven staan, zo slecht te zijn, dat hij eveneens afgebroken moest worden³³). Op 15 april werd dit meerder werk door J. Haringman voor £ 20 vlms aangenomen. Waarschijnlijk werd het bestek toen enigszins aangepast. In het bestek was sprake van vijf ramen in de noordmuur, terwijl onder het tweede en vierde raam een ingang met dubbele deuren moest komen. Het is een ingang met dubbele deuren onder het eerste venster geworden. Op 26 april waren de werkzaamheden zover gevorderd dat mevrouw Van Noemer de eerste steen kon leggen met een daartoe vervaardigd

„kostelijk truweel" waarop de volgende tekst was gegraveerd:

„De Weledele Mevrouw
Dina van Sint Trujen
Vrouw van de Weledelgeboren Heer
Pieter van Noemer
Medic. Doct. en Raad der stad Zzee.
Met dit Zilver Truweel, ley ic den Eerste
Steen
Der Colijnsplaatse Kerk. God hoed ze
voor Geween!
Dat nimmer druk of ramp dit Kerkgebouw
benouwe,
Maar dat Jehova's Knecht hier Sions
Tempel bouwe!"³⁴).
Welke betrekkingen de familie Van
Noemer met Colijnsplaat had, is niet
duidelijk. Pieter van Noemer, geboren te
Zierikzee, vestigde zich na zijn studie
medicijnen in 1764 in zijn geboortestad,
waar hij o.a. van 1764-1780 Raad was³⁵).
Wellicht waren de Van Noemers in het
bezit van de hofstede (buiten) Sorgvliet
die even ten zuiden van Colijnsplaat bij de
kruising Kortwegje/Noordlangeweg lag.
Een mogelijke aanwijzing hiervoor zou
kunnen zijn dat in de notulen van de
kerkeraad wordt gesproken over mevrouw
van Sorgvliet, huisvrouw van de heer P.
van Noemer. Van de kinderen van de
familie Van Noemer zijn er drie geboren te
Colijnsplaat te weten Maria Cornelia geb.
16 mei 1770, Suzanna Johanna geb. 13
augustus 1773 en Abraham Herman 30
september 1776. Eén van hun zoons nl.
Johannes Samuel geb. 23 december
1778, gestorven 13 maart 1808, was arts
te Colijnsplaat. Hoewel in het bestek was

opgenomen dat de kerk 15 augustus gereed moest zijn, werd er pas op 12 november 1769 voor de eerste maal in gepreikt. In hoeverre de opbouw van de kerk volgens het bestek is uitgevoerd, is onbekend. Blijkens een verzoek van Jan Haringman is er van afgeweken. Hij vraagt nl. „om redenen van geledenen schaede wegens eenige bij- of buytenwerck en gedaene verbeteringe van het bestek om alles in eene behoorlijke en voldoende orde te brengen” om een geldelijke vergoeding³⁶. Uit consideratie voor de geleden schade werd hem op last van de Prins een obligatie groot £ 125 vlms (een vorstelijk bedrag) tegen een jaarlijkse interest van drie procent ten laste van de kerk geschonken.

Het interieur

Over het kerkinterieur zijn we slecht geïnformeerd. Uit het bestek valt alleen op te maken dat de aannemer verplicht was „alle bogten en banken der geheele kerk, de predikstoel met zijn gevolgen mitsgaders het doophek en verder al hetgeen wat binnen in de kerk werd gevonden” weg te nemen en op te slaan om later weer te kunnen plaatsen. In de kerkrekening, waarin alle kosten van de restauratie zijn verantwoord, komen de volgende posten voor: „het maaken van de zitplaatsen in de kerk, zoo stoelen als bogten en banken” met leverantie van het hout en ijzer ca £ 100 vlms; het maken van een nieuwe regentenbank met leverantie van het hout en het „bruyneren”, kosten ca £ 20 vlms; leverantie van ijzer voor de hemel van de preekstoel en kronen; in de grondverf zetten en schilderen van de „koupel” en het vergulden van de slotstukken³⁷. Uit de registratie van het zitplaatsengeld blijkt dat er in de kerk een Heeren-, Schepen-, Gezworenen- en Schippersbank moet hebben gestaan. Verder waren er vrouwen- en mannenbochten en stoelen aanwezig. De inkomsten van de zitplaatsen gingen sinds 1768 naar de ambachtsheer en waren bestemd voor onderhoud van de kerk. Na 1800 kwamen ze aan de kerkvoogdij, waarvoor het de belangrijkste bron van inkomsten was. Dat het voor de kerkgangers niet altijd even gemakkelijk was om het zitplaatsengeld te betalen wordt geïllustreerd door de jeugdherinneringen van A. Hollestelle. Hollestelle (Colijnsplaat 7 mei 1832-Tholen 29 maart 1922), die afkomstig was uit een arm arbeidersgezin wist via het onderwijzersambt op te klimmen tot opzichter bij Rijkswaterstaat.

Tekening van de graving op een van de avondsmaalsbekers uit 1691 (tekening G.G de Fouw).

Verder is hij gemeenteraadslid van Tholen en lid van de Provinciale Staten van Zeeland geweest. In zijn levensboek vertelt hij over zijn jeugd en armoede.

Een van de twee zilveren avondsmaalsbekers die Adam Franse de Woolf in 1691 aan de kerk heeft geschonken. (foto: G.G. de Fouw).

's Winters waren er geen verdiensten en zijn moeder, weduwe, klopte liever niet aan bij de diaconie. „'t Zal dus een geweldig tobben zijn geweest, want zelfs den huur van hare zitplaats in de kerk kon niet worden betaald. Reeds onder mijn schoolgaan was het mij opgevallen dat een houten kruis was gehecht op haar stoel. Haar plaats kon dus niet gebruikt worden, en tot het aanbrengen van dergelijk beletzel zal de kerkvoogdij toch zeker eerst dan zijn overgegaan, als de gebruikers in gebreke waren gebleven de zithuur te voldoen³⁸. Hoe de banken en de preekstoel hebben gestaan is onbekend. In het bestek was sprake van 13 ramen nl., vijf in de noord-, drie in de west- en vijf in de zuidmuur. In de westgevel is nog duidelijk waarneembaar dat hier een derde raam heeft gezeten, zodat de preekstoel hier oorspronkelijk niet gestaan zal hebben. In de oostgevel bevond zich de ingang vanuit de kerk naar de consistorie, maar tegen deze wand werd reeds in 1772 een galerij voor uitbreiding van het aantal zitplaatsen gebouwd³⁹. Hoogstwaarschijnlijk heeft de kansel eerst tegen de zuidmuur gestaan. Bij de restauratie van 1980 zijn nl. geen sporen van een raam midden in deze gevel gevonden, zodat hier geen vijf maar vier ramen zijn aangebracht. Misschien is de preekstoel rond 1850 van de zuid-

Westgevel van de kerk waarin duidelijk waarneembaar is dat hierin nog een raam heeft gezeten. (foto: H. H. Vogel).

Grafsteen van Tristram Leendersen de Bot (overleden 1623) en zijn echtgenote Janneken Stoffels (overleden 1658). De Bot als boer naar Noord-Beveland gekomen werd dijkgraaf van Noord-Beveland. (foto: G. G. de Fouw).

naar de westmuur verhuisd. Bij de plannen voor een nieuwe consistorie ging men nl. in 1847 nog accoord met een plaatsing aan de zuidzijde, in 1855 zag men liever dat hij aan de westzijde werd opgetrokken. In ieder geval stond de preekstoel in 1885 tegen de westgevel. In dat jaar besloot men nl. een tweede uitgang in de kerk te maken daar men de situatie mede op het oog van brandgevaar te gevaarlijk achtte. Deze uitgang diende in de westmuur naast de kansel te komen⁴⁰). Eveneens tasten we in het duister omtrent het aantal en de ouderdom van de koperen lichtkronen. Wel is bekend wanneer ze verdwenen zijn. In 1884 gaf de nieuw beroepen predikant te kennen dat hij „gedurende de wintermaanden openbare avondgodsdienstoefeningen” in de kerk wilde houden. „Het zal geen betoog behoeve dat zoo als de kerk alhier des avonds tot nog toe werd verlicht die verlichting niet slechts onvoldoende was maar ook een zeer onaangenaam en zelfs ongezonde lucht verspreide, terwijl die wijze van verlichting bovendien zeer kostbaar was”⁴¹). De notabelen en

kerkvoogden besloten daarom „om eene doelmatige verlichting in de kerk door middel van petroleumlampen aan te brengen”. De smid Van den Berge uit Colijnsplaat bracht tot volle tevredenheid van een ieder de verlichting aan voor de somma van f 175,95. Omdat de oude kronen nu nutteloos in de kast lagen, werd tot verkoop besloten. Ze brachten de som van f 40,- op⁴²). Hoe het exterieur en interieur ook geweest mogen zijn, in Colijnsplaat vond men de kerk, gezien een bericht in „Boekzaal”, „cierlijk vernieuwd”. De totale kosten van de verbouwing van 1769 bedroegen ongeveer £ 1427 vms, afgezien van de obligatie aan Haringman. Aan geld was beschikbaar: de schenking van de Prins £ 200; de opbrengst van de tweede collecte ca. £ 48; £ 800 van de uitgegeven obligaties; het zitplaatsengeld ca. £ 27⁴³). De uitgaven waren dus groter dan de inkomsten. Maar daar stond tegenover dat Haringman alles in „eene behoorlijke en voldoende orde” had gebracht, zodat het tot de tweede helft van de twintigste eeuw heeft geduurd voor de kerk weer aan een grondige restauratie toe was.

Restauratie 1980.

In 1973 werd besloten de kerk te restaureren. De heer L. C. van Hulsteyn uit Capelle aan de IJssel werd als architect aangezocht dit werk voor te bereiden. Nadat de tekeningen, bestekken en kostenramingen gereed waren werden verzoeken voor subsidie bij Gemeente (Kortgene), Provincie en Rijk ingediend, daar de kosten boven de draagkracht van de kerkelijke gemeente uitgingen. Het heeft tot 1979 geduurd voor van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk de toezegging werd verkregen, dat de uitbetaling van de subsidie voor de restauratie zou worden opgenomen in het werkprogramma 1982-1986. De kerkelijke gemeente had inmiddels door diverse activiteiten een restauratiefonds van f 100.000,- gevormd, terwijl door gemeenteleden een bedrag van f 100.000,- aan renteloze leningen was toegezegd. De gemeente Kortgene beloofde haar bijdrage in de restauratiekosten ad f 213.000,- reeds tijdens de restauratie te zullen uitbetalen, terwijl van de provincie eenzelfde toezegging voor haar bijdrage ad

f 54.000,- mocht worden verwacht. De kosten waren begroot op f 732.892,-. Het ontbrekende bedrag kon worden geleend van de diaconie (f 50.000,-) en van de Rabobank (f 200.000,-) onder zeer gunstige voorwaarden. Zodoende kon begin 1980 een aanvang worden gemaakt met de restauratie, die in 1981 voltooid was. De belangrijkste werkzaamheden moesten aan het dak worden verricht. De kapconstructie werd waar nodig vernieuwd evenals het dakbeschoot, de dakbedekking en de houten hemel met klapsteilen⁴⁴). In het kader van de restauratie werd de cementen vloer in de kerk ter weerszijde van het middenvak weggebroken. Bij deze werkzaamheden kwamen vijf grafstenen tevoorschijn. Deze hebben een plaats gekregen bij de preekstoel. Alleen de grafkelder met deksteen van de familie Hasevoet, waarin vier dames Hasevoet zijn bijgezet, is op zijn plaats gebleven. Aangenomen mag worden dat onder de banken in het middenvak nog grafstenen liggen. Het interieur had reeds in 1955 een opknapbeurt gekregen. Toen waren de oude hoge banken vervangen door blank eiken banken en werd de preekstoel van zijn verflaag ontdaan. Verder werden er drie elektrische lichtkronen opgehangen. In 1981 werd het interieur verder verfraaid door het aanbrengen van een nieuwe eiken lambrisering en tevens werd het stuc- en schilderwerk in de oorspronkelijke kleuren uitgevoerd.

Het orgel

In 1885 werd in de kerkeraadsvergadering een voorstel gedaan „om pogingen aan te wenden tot het voorzien in eene grote behoefte om nl. tot bevordering der stichting en wijding onzer godsdienstoefeningen een orgel te plaatsen”⁴⁵). Men besloot met een intekenlijst de gemeente rond te gaan. Kennelijk had dat niet het gewenste resultaat. Veertien jaar later wees de predikant erop „dat het kerkgezag in deze gemeente van dien aard is, dat het minst niet sticht, ja eigenlijk ontsticht” en of het daarom mogelijk is een orgel in de kerk te plaatsen⁴⁶). Overeengekomen werd een commissie in het leven te roepen die de zaak zou uitzoeken. Kennelijk liep de commissie niet over van ijver, want twee jaar later was men nog geen stap verder. Hierop werd besloten de derde collecte te bestemmen voor een orgelfonds. Eind 1902 had men door middel van een intekenlijst en de opbrengst van de derde collecte een dusdanig bedrag bijeen gebracht dat men

besloot een orgel van ca f 1200,- aan te schaffen. De heer Bender, leverancier van orgels te Leiden, die in Colijnsplaat was geweest om de kerk te bezien, bood zo'n orgel aan. De heer E. Kieviet uit Colijnsplaat en de heer C. Flipse uit Wissenkerke werden afgevaardigd om het door Bender aangeboden orgel in ogenschouw te nemen. Bij terugkeer uit Leiden waren de heren niet enthousiast over het orgel daar het niet in zijn geheel in de kerk kon worden geplaatst⁴⁷). Door het disfunctioneren van de secretaris van de kerkvoogdij blijft het verdere verloop van de aanschaf van het orgel verborgen. Uiteindelijk werd een ander orgel aangeschaft, dat gebouwd was door de orgelfabrikant Nöhren uit Roermond en dat geplaatst is door A. S. J. Dekker te Goes. Het werd op 20 september 1903 in gebruik genomen⁴⁸). Voor dit orgel had men zich in de schulden gestoken. Zo had men f 300,- geleend bij de heer A. S. J. Dekker⁴⁹).

De consistorie

Bij de verbouwing van 1769 was ten oosten van de kerk en achter de school, die in het Heerenhuys was gevestigd, een nieuwe consistorie gebouwd. In dit gebouw werd de oude kerkingang en de oude schoorsteenmantel uit het Heerenhuys aangebracht. In 1838 maakte het gemeentebestuur bekend „dat het schoollokaal enige noodwendige vergrooing zal moeten ondergaan zulks waarschijnlijk niet zal kunnen geschieden zonder dat daarbij werden gevoegd het

aangrensende gebouw, thans dienende voor consistoriekamer en bergplaats der berry's”. De kerkeraad liet in 1847 aan het gemeentebestuur weten dat zij de tekening en het bestek van een nieuw te bouwen consistorie achter de kerk had ontvangen en bestudeerd. Men is van mening dat het oppervlak van het ontworpen vertrek te gering is daar het bijna gelijk is aan die van de huidige consistorie nl. 17¹/₂ vierkante ellen. De kerkeraad wenste dat de consistorie minstens een lengte van 6 ellen en een breedte van 4 ellen moest hebben. Dat bovendien, daar door de uitbreiding van de school alle bergplaatsen van kerk en armbestuur verloren gingen, de nieuwe vergaderruimte een ruime zolder en een opslagruimte voor de berry's moest krijgen. Na wijziging van het ontwerp kon de kerkeraad zich er mee verenigen. Kennelijk was men toch niet tevreden over de plannen tot uitbreiding van de school, want in 1853 werd de kerkvoogdij benaderd met de vraag of zij een stuk van het oude kerkhof ten westen van de kerk wilde afstaan voor het stichten van een nieuwe school. In 1854 vroeg het gemeentebestuur of de kerkvoogdij misschien genegen was de pastorie met tuin ten behoeve van een nieuwe school af te staan. Men was hiertoe alleen bereid indien er aan enige voorwaarden werd voldaan, o.a. de aanschaf van een nieuwe predikantswoning door de burgerlijke gemeente⁵⁰). Geen van deze plannen vond echter doorgang, zodat men weer terugkwam op het plan van 1847. Wel

Gedenksteen in de noordgevel van de kerk. Op 25 november 1944, toen Noord-Beveland reeds bevrijd was, kwamen de Duitsers van Schouwen met de bedoeling de sluis bij Colijnsplaat op te blazen. De Canadezen, waarbij de Prinses Irene Brigade was ingedeeld, werden gewaarschuwd door M.L. Fortuin waardoor deze plannen werden verijdeld. Bij de schermutselingen tussen de beide legereenheden sneuvelde L.J. Havelaar van de Prinses Irene Brigade. Op 15-12-1982 is de helm van Havelaar boven de gedenksteen aangebracht. (foto: H.H. Vogel).

Kerkklok uit 1946 geschonken door een joodse familie uit Middelburg aan de gemeente Colijnsplaat als dank voor het verlenen van een onderduikadres vanaf 19 augustus 1942. (foto: Kolvis, Zeeuws Documentatiecentrum).

bracht de kerkvoogdij nog naar voren, dat zij liever de consistorie aan de westzijde van de kerk gebouwd zag. Hoewel het gemeentebestuur hiermede accoord ging, werd de consistorie, op kosten van de burgerlijke gemeente, desondanks aan de zuidzijde gebouwd. De eerste steen werd gelegd op 9 juni 1856 door de predikant J. van Leeuwen, getuige een gedenksteen in de muur. Het ameublement uit de oude consistorie werd verkocht. De opbrengst werd aan de gemeente overhandigd om hiermede bij de bouw behoorlijke bergplaatsen voor de archieven van de kerkeraad te kunnen bekostigen⁵¹⁾. In september 1856 kon het gebouw in gebruik worden genomen. Met het afstoten van de oude consistorie ging de tweede uitgang/toegang tot de kerk verloren. Bij de restauratie van 1980/81 heeft de consistorie ook een grondige opknappbeurt ondergaan.

Tot slot

Het dorp Colijnsplaat staat op de lijst van beschermingswaardige nederzettingen. De belangrijkste reden voor Monumentenzorg om Colijnsplaat te willen beschermen is het tot op heden

goed bewaard gebleven lineaire stratenplan, dat kenmerkend is voor dorpen die van de 15e tot de 18e eeuw zijn gesticht in grote bedijkingen. De Voorstraat, de as van Colijnsplaat, liep eertijds uit op de haven aan de ene kant en het omgrachte vierkante kerkhof met Heerenhuys en kerk aan de andere kant. In de loop der jaren zijn in het dorpsbeeld een aantal wijzigingen opgetreden. Zo onderging het dorp in 1769 een algehele verfraaiing. De kerk, gelegen aan het zuidelijke eind van de Voorstraat, kreeg toen haar huidige verschijningsvorm, terwijl aan het andere eind van die straat op de Havendijk het Gerechtshuis (tot 1941 Gemeentehuis, nu woonhuis) verrees. Met het oog op de volksgezondheid werd de kerkgracht in 1922 dichtgegooid. De haven werd aan het einde van de jaren zeventig in het kader van de dijkverzwaringen rond de Oosterschelde gedempt. Hiermede verloor het dorp enkele karakteristieke elementen. Het is daarom te hopen dat het kerkgebouw met zijn witgepleisterde kerktoeren nog lang mede het beeld van het dorp Colijnsplaat mag blijven bepalen.

Noten

- ¹⁾ Welten, P. J. V., Pieter Stoffelsz uit Mattemburgh. Zeeuws Tijdschrift (Z.T.) jrg. 38 nummer 3, 1988. Zie voor gegevens over de bedijking o.a. Bruin, M. P. de en Wilderom, M. H. Tussen afsluitdammen en deltidijken I. Koudekerke, 1961.; Wilderom, M. H., Enkele waterstaatkundige bijzonderheden over Noord-Beveland, Historisch Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland (HJZB) 1975; Welten, B. J. V., Pioniers aan de Oosterschelde. Amsterdam, 1986; Zuydweg, C. P., De herbevolking van Noordbeveland na de bedijking van 1598. HJZB 1975.
- ²⁾ Rijksarchief Zeeland (R.A.Z.), Archief van de Hervormde gemeente te Colijnsplaat (H.G.C.) inv. nr. 1. Slechts een klein deel van dit archief is voorlopig geïnventariseerd.
- ³⁾ Welten, P. J. V., Eduwaert Adriaensz Booms, 1599-1625. Z.T. jrg. 36 nummer 2 en 3, 1986.
- ⁴⁾ Welten, P. J. V., Hervormers aan de Oosterschelde. Manuscript.
- ⁵⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 11, 15 januari 1601.
- ⁶⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 478, 13 januari 1604.
- ⁷⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 479, 13 januari 1607 en inv. nr. 3232, 13 juli 1607.
- ⁸⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 3232, 5 december 1607.
- ⁹⁾ Welten, Hervormers.
- ¹⁰⁾ R.A.Z., Classis Walcheren inv. nr. 22 brief nr. 115.
- ¹¹⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 482, 2 augustus 1612.
- ¹²⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 482, 24 augustus 1612.
- ¹³⁾ Weele, J. P. v. d., De oude molen te Colijnsplaat. HJZB, 1978.
- ¹⁴⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 484, 13 juli 1617.
- ¹⁵⁾ R.A.Z. Rekenkamer B inv. nr. 2496.2.
- ¹⁶⁾ R.A.Z. Classis Walcheren inv. nr. 22 brief 210.
- ¹⁷⁾ R.A.Z. Staten van Zeeland inv. nr. 107, 31 januari 1675.
- ¹⁸⁾ R.A.Z. Rentmeesters der rentambten van de prins van Oranje in de provincie Zeeland inv. nr. 115, 13 juli 1766.
- ¹⁹⁾ R.A.Z. Rentmeesters van Oranje inv. nr. 115.
- ²⁰⁾ R.A.Z. Rentmeesters van Oranje inv. nr. 117.
- ²¹⁾ R.A.Z. Rentmeesters van Oranje inv. nr. 117.
- ²²⁾ R.A.Z. H.G.C. inv. nr. 3, 7 januari 1768.
- ²³⁾ R.A.Z. H.G.C. inv. nr. 3, 8 januari 1768.
- ²⁴⁾ R.A.Z. H.G.C. inv. nr. 3, 13 januari 1768.
- ²⁵⁾ R.A.Z. Rentmeesters van Oranje inv. nr. 117.
- ²⁶⁾ R.A.Z. Rentmeesters van Oranje inv. nr. 117.
- ²⁷⁾ R.A.Z. H.G.C.
- ²⁸⁾ Gemeente Kortgene, Archief Gemeente Colijnsplaat inv. nr. 1088.
- ²⁹⁾ R.A.Z. H.G.C. Kerkrekeningen.
- ³⁰⁾ Gegevens van Uil, H., archivaris Zierikzee.
- ³¹⁾ Gemeente Kortgene, Archief Gemeente Colijnsplaat inv. nr. 861 en R.A.Z. Rentmeesters van Oranje inv. nr. 117.
- ³²⁾ R.A.Z. H.G.C. inv. nr. 3, 19 maart 1768.
- ³³⁾ R.A.Z. H.G.C. Kerkrekeningen.
- ³⁴⁾ R.A.Z. H.G.C. inv. nr. 3, december 1769.
- ³⁵⁾ Vos, P. D. de, De Vroedschap van Zierikzee van de tweede helft der 16e eeuw tot 1795. Middelburg, 1931.
- ³⁶⁾ R.A.Z. H.G.C.
- ³⁷⁾ R.A.Z. H.G.C.
- ³⁸⁾ Bruin, M. P. de, Adriaan Hollestelle en zijn „Levensboek“, Archief Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1962.
- ³⁹⁾ R.A.Z. H.G.C.
- ⁴⁰⁾ R.A.Z. H.G.C. notulenboek kerkvoogdij, 1 juli 1885.
- ⁴¹⁾ R.A.Z. H.G.C. notulenboek kerkvoogdij, 20 oktober 1884.
- ⁴²⁾ R.A.Z. H.G.C. notulen kerkvoogdij, 30 mei 1885.
- ⁴³⁾ R.A.Z. H.G.C. Kerkrekeningen.
- ⁴⁴⁾ Kerk van Colijnsplaat. Uitgave Nederlands Hervormde Gemeente van Colijnsplaat. 1981.
- ⁴⁵⁾ R.A.Z. H.G.C. notulen notabelen, 13 maart 1885.
- ⁴⁶⁾ R.A.Z. H.G.C. inv. nr. 5, 28 juli 1899.
- ⁴⁷⁾ R.A.Z. H.G.C. notulen kerkvoogden.
- ⁴⁸⁾ Smit, A. de, Documentatie van de kerken van Zuid- en Noord-Beveland en hun voorgangers. Manuscript in R.A.Z.
- ⁴⁹⁾ R.A.Z. H.G.C. notulen kerkvoogdij, 5 juli 1907.
- ⁵⁰⁾ R.A.Z. H.G.C. Brievenboek 18 december 1838, 29 juni 1847, 18 juli 1853, 29 maart 1854.
- ⁵¹⁾ R.A.Z. H.G.C. notulen kerkvoogdij, 5 januari 1856.

Met dank aan de heer G. G. de Fouw voor de door hem verstrekte informatie over het dorp en de kerk van Colijnsplaat alsmede de heer P. J. V. Welten voor het mogen raadplegen van zijn manuscript „Hervormers aan de Oosterschelde“.